

ІСТОРИЧНА ПОЕТИКА

УДК 82.09 (438) „19”

АНТРОПОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРИ В ПОЛЬСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Марта Михайлівна Замбжицька

marta-zambrzycka@wp.pl

Кандидат гуманістичних наук

Кафедра україністики

Варшавський Університет

Вул. Штурмова 4, 02-678, Варшава, Польща

Анотація. порушується проблема антропологічної теорії літератури в сучасних польських дослідженнях. Сьогодні в польському літературознавстві спостерігаємо виникнення великої кількості публікацій, що ґрунтуються на концепції антропології літератури. Зважаючи на популярність, якою за останні роки користується антропологічний контекст літературознавчих досліджень, зроблено висновок про наявність явища „антропологічного перевороту в літературознавстві”. У польських літературних дослідженнях не було створено єдиного, узгодженого визначення „антропології літератури”. Більшість дослідників підкреслюють міждисциплінарний і відкритий характер „проекту антропології літератури”. Автори зазначають, що залучення у дослідження літературних текстів більш широкого, культурного контексту дозволяє вийти за межі літературного аналізу та інтерпретувати літературні тексти як одну з культурних практик.

Ключові слова: антропологія, культура, література, текст, міждисциплінарні дослідження, наратив, комунікаційна практика.

У сучасній теорії літератури наявна тенденція до розширення контексту досліджень і залучення до літературознавства методологічного досвіду інших галузей гуманітарних наук. Літературознавство вже віддавна користується досвідом філософії, психології та теорії культури. Багато дослідників підкреслює, що саме антропологічні дослідження, які вписують літературний твір у широкий, культурний контекст, стають чимраз популярнішим полем літературних інтересів.

Зближення антропології та літератури зумовлює своєрідну „антропологізацію” літератури і „літералізацію” антропології.

Антропологію починаємо розуміти як дослідження „текстів культури”, що пов’язано з перспективою „читання культури”, „писання культури” та „антрополога як письменника”. Джерела розуміння культури в термінах своєрідного тексту можна знайти в так званому наративному перевороті, який помічаємо в багатьох галузях сучасних гуманітарних наук [2, с. 7–47]. У другій половині ХХ століття *нарратив* став терміном, що використовується як в історичних, так і філософських та культурних дослідженнях. Конструктивний характер цього терміна, який включає елемент фікції, радикально змінив розуміння природи таких фундаментальних філософських категорій, як ідентичність, історія, правда та ін. Категорія нарративу зумовлює розуміння культури як тексту, надаючи йому літературного характеру.

Популярність, якою в останні роки користується антропологічний контекст літературознавчих досліджень, заохочує частину дослідників до спостереження явища „антропологічного перевороту в літературознавстві”, поворотним пунктом якого мала бути поява праць Вольфганга Ізера. Едвард Касперський – польський літературний критик, автор теоретичних праць у галузі антропології літератури – зазначає, що думки Вольфганга Ізера прискорили розвиток досліджень на межі літератури й антропології культури та сприяли виникненню ряду науково-дослідних центрів, що займаються антропологічною теорією літератури.

Сьогодні в польському літературознавстві спостерігаємо виникнення великої кількості публікацій, що ґрунтуються на концепції антропології літератури. Серед польських авторів слід згадати: Едварда Касперського, Гжегожа Годлевського, Ришарда Нича, Малгожату Чермінську, Єву Косовську, Ганну Лебковську, Ришарда Родака, Міхала, Павла Марковського, Магдалену Рембовську-Плущенник чи Ядвігу Слюсарську.

За останні роки опубліковано чималу кількість досліджень з антропологічної теорії літератури. Найбільш важливими є: „Antropologia kultury-antropologia literatury” за редакцією Єви Косовської, Анни Гомули та Євгеніюша Яворського (Катовіце, 2007), „Kulturowa teoria literatury” за редакцією Терези Валас та Ришарда Нича (Краків, 2012). Дуже важливі книжки Едварда Касперського, наприклад: „Świat człowieka. Wstęp do antropologii literatury” (Пултуськ-Варшава, 2006); Анни Лебковської „Empatia. O literackich narracjach przełomu XX i XXI wieku” (Краків 2008) та Єви Косовської, зокрема „Antropologia literatury” (Катовіце, 2003).

Важливе місце займають також колективні дослідження, як-от: „Narracja i tożsamość. Antropologiczne problemy literatury” за редакцією Влодзімежа Болецького та Ришарда Нича (Варшава, 2004); „Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy” під редакцією Міхала Павла Марковського та Ришарда Нича (Краків, 2006). Проблемам антропології літератури присвячені також два номери часопису „Teksty Drugie” (№ 5 і 6/2007 і № 4/2009), в яких опубліковано статті Анни Лебковської, Ришарда Нича, Міхала Павла Марковського, Павла Родака [11, с. 24–33; 9, с. 9–24; 13, с. 34–49] та перекладені польською мовою тексти Вольфганга Ізера [5, с. 11–35].

У польському літературознавстві спостерігаємо кілька тенденцій розуміння „антропології літератури”. Саме поняття літературної антропології інтерпретується по-різному і не підлягає однозначному визначенню. Цю неоднозначність підкреслює Міхал Павел Марковський, який заявляє, що фраза „літературна антропологія” (чи антропологія літератури) може означати вельми різноманітні явища [11, с. 26]. На думку деяких польських дослідників, „антропологія літератури” є не стільки концепцією літературного аналізу, скільки міждисциплінарним проектом, який має невизначені межі та дозволяє різноманітні можливості досліджень. Таке визначення подає Магдалена Рембовська-Плуценник, яка у статті „Poetyka i antropologia” стверджує: „За останні десятиліття спостережено поєднання літературознавства та антропології. Це дозволяє проектувати новий об’єкт дослідження – антропологію літератури. Ця міждисциплінарна „обітована земля” ще не дочекалась чіткого окреслення своїх меж, і ще не ясно, чи володарювати в ній будуть антропологи та літературні критики” [14, с. 91].

Єва Косовська вважає, що концепція антропології літератури є результатом своєрідного вакууму в галузі літературознавства. Цей вакуум слід заповнити міждисциплінарним аналізом, який може розширити спектр інтерпретацій. У тексті „O niektórych przesłankach uprawiania antropologii literatury” Косовська пише: „Сьогодні антропологія літератури – це поняття, якому слід надати контекстове значення. Це тому, що воно не було створено, щоб позначити реальний факт, що в даний момент називається антропологією літератури, а скоріше, виникло як результат вакууму, який заповнюється поняттям. Це поняття вказує на необхідність міждисциплінарних досліджень, які будуть проводитися на межі між антропологією та літературою” [8, с. 104].

Про ще не зреалізований проект антропології літератури згадує також Гжегож Годлевський у чудовому тексті „Literatura i

literatury. O kilku przesłankach możliwej a nawet koniecznej, lecz wciąż jeszcze nieistniejącej antropologii literatury”.

Невизначеність поняття антропології літератури в основному пов'язана з неоднозначністю терміна *антропология*, який у найширшому сенсі означає „науку про людину” та вступає в різноманітні контексти: філософські, біологічні, культурні, психологічні і т. д. Тільки вибір контексту дозволяє вказати мету аналізу та визначити коло питань, які антропология може поставити літературі [8, с. 104, 105]. Тобто, щоб визначити дефініцію поняття „антропология літератури”, необхідно перш за все окреслити область дослідження, завдання й питання, які ця нова дисципліна ставить перед собою, і врахувати те, як концепція антропологічної літератури в даний час розуміється в літературних колах.

Більшість дослідників обмежують цей термін областю культурних досліджень, отже, зводять до культурної антропології в широкому розумінні. В такому контексті антропология літератури може бути спробою відповісти на питання: що таке література як культурний феномен [4, с. 20], або як література ілюструє культурні категорії та процеси, що відбуваються в культурі. Говорячи про літературу як культурний феномен, не можна не згадати імені Михайла Бахтіна. Едвард Касперський, автор книжки „Antropologia literatury. Podstawy teoretyczne. Projekt Michała Bachtina”, зазначає, що саме Бахтін був творцем першого проекту запровадження антропологічної перспективи до літературознавства. І хоча видатний російський дослідник не вживає терміна „антропология”, питання, які називають сьогодні типово антропологічними, були ядром його літературознавчих аналізів. Софія Мітосек, авторка книжки „Teorie badań literackich”, підкреслює, що бахтінівські роздуми про літературу мають більше спільного із загальною теорією культури, ніж із поетикою чи будь-якою іншою галуззю літературознавства [12, с. 338].

Сучасні вчені, які проектують модель майбутніх досліджень у галузі антропології літератури, стикаються з низкою питань: якими повинні бути відношення між літературою й антропологією культури? Яка (і чи можливо це визначити?) взаємодія між літературою і культурою? Що таке література в контексті культури, і як ми визначаємо культуру? Ці питання надзвичайно складні, а методологічних відповідей може бути багато. У польських дослідженнях наявні кілька тенденцій. Проблема відношень між антропологією й літературою згадується, зокрема, в працях Анни Лебковської. В есе „Między antropologią literatury i antropologią

literacką” авторка приходить до такого висновку: „<...> Існує неминуче питання про взаємозв’язок між літературою та антропологією. Ця залежність іноді представляється у міждисциплінарному контексті. Сама антропологія літератури експлікується по-різному: іноді розуміється просто як аналіз і розуміння літературних текстів у широкому культурному аспекті, <...> або <...> як нова спільнота, що поєднує дві галузі наук” [9, с. 14].

Гжегож Годлевський підкреслює, що відношення між літературою й антропологією культури можуть набувати різні конфігурації. Література може бути інструментом антропологічних досліджень, служити своєрідною науковою допомогою в аналізі даної культурної формації, може також бути „документом даної культури” [4, с. 72]. Дуже широко взаємозв’язок між культурою і літературою розуміє Едвард Касперський. У книзі „Wstęp do antropologii literatury” автор підкреслює нерозривний зв’язок між цими двома сферами: „Конкретні дії, як-от писання і читання, тобто письмо та друк, зумовили виникнення окремих установ <...> форм спілкування. Таким чином, література дала поштовх для росту та диференціювання <...> культури” [7, с. 30].

З цієї точки зору, література розуміється вже не тільки як текст, а як культурна практика письма і читання, що існує в широких межах видавничого ринку, читацької моди і т.д.

Вищевказані зв’язки між антропологією та літературою приписують домінуючу роль антропології, для якої література має відіграти допоміжну роль. Гжегож Годлевський зауважує, що може бути і навпаки, тобто антропологія культури виступатиме інструментом для літературознавства. Дослідник підкреслює, що найбільш перспективним проектом антропології літератури буде такий, у якому обидві галузі – література та антропологія – залишатимуться автономними й зберегатимуть своєрідні, притаманні їм перспективи та науково-дослідні підходи. У такому розумінні література є спертою на слово комунікаційною практикою, яку антропологія інтерпретує крізь призму культурних категорій. З цього погляду, література підлягає неначе зовнішньому тлумаченню, з не-літературної перспективи.

Загалом, більшість польських авторів сходяться на тому, що в контексті „літературної антропології” література є одним з багатьох методів комунікації в широкій, відкритій системі культурної комунікації [1, с. 20]. Література, з антропологічної точки зору, стає частиною культури, мовною практикою та ілюстрацією культурних

категорій. За допомогою літератури, як і за допомогою культури, можемо читати та інтерпретувати світ.

Але література – як підкреслює Едвард Касперський – це щось більше, це засіб формування культури на багатьох рівнях. Література – не лише тексти, а й культурні практики, пов’язані з цими текстами. Касперський зазначає, що вивчення літератури в антропологічному контексті дає великі пізнавальні можливості. Автор пише: „Аналіз антропологічної інтерпретації літератури є бажаним і потрібним з кількох фундаментальних причин. Такий аналіз обґрунтований фактом, що література – це окрема частина культурної реальності, яка чітко виділяється на тлі інших частин. <...> Мотивацією є також факт, що антропологічні дослідження не створили самі по собі задовільних концепцій та інструментів, які дозволяють аналізувати літературні феномени” [7, с. 33]

Підсумовуючи, можна сказати, що в польських літературних дослідженнях не було створено єдиного, узгодженого визначення „антропології літератури”. Більшість дослідників підкреслюють міждисциплінарний і відкритий характер „проекту антропології літератури”. Автори зауважують, що залучення у дослідження літературних текстів більш широкого культурного контексту дозволяє вийти за межі літературного аналізу та інтерпретувати літературні тексти як одну з культурних практик.

1. *Antropologia Słowa, zagadnienia i wybór tekstów*. Wiedza o kulturze / pod red. G. Godlewskiego, A. Mencwela, R. Sulimy. – Warszawa : Wydawn. Uniwersytetu Warszawskiego, 2003. – 652 s.
2. *Burzyńska A. Kariera narracji. O zwrocie narratywistycznym w humanistyce* / Anna Burzyńska // *Narracja i tożsamość*. Tom I: *Narracje w kulturze* / pod red. Włodzimierza Boleckiego i Ryszarda Nycza. – Warszawa : Wydawn. IBL PAN, 2004. – Str. 7–43.
3. *Czaplik-Lityńska B. Coś więcej w literaturze niż literatura* / Barbara Czaplik-Lityńska // *Antropologia kultury-antropologia literatury* / pod red. Ewy Kosowskiej, Anny Gomóły, Eugeniusza Jaworskiego. – Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2007. – Str. 27–38.
4. *Godlewski G. Literatura i literatury. O kilku przesłankach możliwej a nawet koniecznej, lecz wciąż jeszcze nie istniejącej antropologii literatury* / Grzegorz Godlewski // *Narracja i tożsamość*. Tom I: *Narracje w kulturze* / pod red. Włodzimierza Boleckiego i Ryszarda Nycza. – Warszawa : Wydawn. IBL PAN, 2004. – Str. 68–101.
5. *Iser W. Czym jest antropologia literatury? Różnica między fikcjami wyjaśniającymi a odkrywającymi* / Wolfgang Iser // *Teksty Drugie*. – Nr 5. – 2006. – Str. 11–35.
6. *Kasperski E. Antropologia literatury. Podstawy teoretyczne*. Projekt Michaiła Bachtina / Edward Kasperski // *Antropologia kultury-antropologia literatury* /

- pod red. Ewy Kosowskiej, Anny Gomóły, Eugeniusza Jaworskiego. – Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2007. – Str. 54–71.
7. *Kasperski E.* Świat człowieczy : wstęp do antropologii literatury / Edward Kasperski. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2006. – 494 s.
 8. *Kosowska E.* O niektórych przesłankach uprawiania antropologii literatury / Ewa Kosowska // Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze / pod red. Włodzimierza Boleckiego i Ryszarda Nycza. – Warszawa : Wydawn. IBL PAN, 2004. – Str. 101–111.
 9. *Łebkowska A.* Między antropologią literatury i antropologią literacką / Anna Łebkowska // Teksty Drugie. – 2007. – Nr 6. – Str. 9–24.
 10. *Łebkowska A.* Granice narracji / Anna Łebkowska // Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze / pod red. Włodzimierza Boleckiego i Ryszarda Nycza. – Warszawa : Wydawn. IBL PAN, 2004. – Str. 28–43.
 11. *Markowski M. P.* Antropologia i literatura / Michał Paweł Markowski // Teksty Drugie. – 2007. – Nr 6. – Str. 24–33.
 12. *Mitosek Z.* Teorie badań literackich / Zofia Mitosek. – Warszawa : Wydawn. Naukowe PWN, 1995. – 477 s.
 13. *Nycz R.* Antropologia literatury – kulturowa teoria literatury-poetyka doświadczenia / Ryszard Nycz // Teksty Drugie. – 2007. – Nr 6. – Str. 34–49.
 14. *Rembowska-Pluciennik M.* Poetyka i antropologia / Magdalena Rembowska-Pluciennik // Antropologia kultury-antropologia literatury / pod red. Ewy Kosowskiej, Anny Gomóły, Eugeniusza Jaworskiego. – Katowice : Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 2007. – Str. 90–98.

АНТРОПОЛОГИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В ПОЛЬСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

Марта Михайловна Замбжицкая

marta-zambrzycka@wp.pl

Кандидат гуманитарных наук

Кафедра украинистики

Варшавский Университет

Ул. Штурмова 4, 02-678, г. Варшава, Польша

Аннотация. Затрагивается проблема антропологической теории литературы в польских литературоведческих исследованиях. В настоящее время в польской литературной теории существует множество работ по „антропологии литературы”. Ввиду популярности, которой в последние годы пользуются антропологические исследования современной литературы, сделан вывод о наличии феномена „антропологического поворота в литературной критике и литературоведении”. Концепция „литературной антропологии”, или „антропологии литературы”, остается неоднозначной, поскольку еще не было разработано единого ее определения. Исследователи представляют различные и часто противоречивые мнения о том, чем должна быть антропология литературы. Большинство авторов подчеркивают междисциплинарный, открытый характер „проекта антропологии литературы”. Авторы отмечают, что

анализ художественного текста в широком, культурном контексте позволяет интерпретировать его как одну из культурных практик.

Ключевые слова: антропология, культура, литература, текст, междисциплинарные исследования, культурная практика, нарратив.

ANTROPOLOGIA LITERATURY W POLSKICH BADANIACH LITERATUROZNAWCZYCH

Streszczenie. Tematem artykułu jest zagadnienie antropologicznej teorii literatury we współczesnym polskim literaturoznawstwie. Obecnie w polskim literaturoznawstwie pojawia się wiele prac z zakresu „antropologii literatury”. Popularność, jaką cieszy się w ostatnich latach antropologiczny nurt badań literackich skłania część polskich badaczy do konstatacji o zjawisku „antropologicznego przełomu w krytyce literackiej i nauce o literaturze”. Pojęcie antropologii literackiej, czy też antropologii literatury pozostaje w dalszym ciągu wieloznaczne i nie doczekało się jednorodnej definicji. Badacze prezentują różne, często rozbieżne poglądy na temat tego, czym powinna być antropologia literatury. Większość autorów podkreśla interdyscyplinarny „otwarty” charakter „projektu antropologii literatury”. Autorzy zauważają, że wpisanie tekstu literackiego w szeroki kontekst kulturowy pozwala interpretować go w kategoriach poza literaturoznawczych, jako jedną z kulturowych praktyk.

Słowa kluczowe: antropologia, kultura, literatura, tekst, badania interdyscyplinarne, narracja, praktyka kulturowa.

ANTHROPOLOGY OF LITERATURE IN THE POLISH LITERARY STUDIES

Marta Zambrzycka

marta-zambrzycka@wp.pl

Department of Ukrainian Studies

Warsaw University

Szturmowa 4, 02-678, Warsaw, Poland

Abstract. The subject of the article is a problem of anthropological theory of literature in Polish, modern literature studies. Today in the Polish literary studies there is a large number of publications based on the concept of “anthropology of literature”. Popularity, of the anthropological context of literary studies encourages some researchers to observe phenomena of “anthropological revolution in literary criticism”. Polish literary studies haven’t still created a single, coherent definition of “anthropology of literature”. Most researchers emphasize interdisciplinary and open nature “of the anthropological project of literature”. The authors note that the literary text, included in a broad cultural context can be interpreted in terms beyond the literary, as one of the cultural practices.

The benefits of this study is a presentation of the most modern and current trends in the Polish literary theory. Literary increasingly turning to interdisciplinary research, as a result there is a union of the areas of cultural studies, cultural anthropology and literary theory.

The article presents the concepts of the following researchers: Edward Kasperski, Grzegorz Godlewski, Ryszard Nycz, Małgorzata Czermińska, Ewa Kosowska, and others.

It was tested in this study, that the term “anthropology of literature” is interpreted variously, and is not subject to a single definition. Literary researcher, Michał Paweł Markowski, says, that the phrases: “literary anthropology”, and “anthropology of literature” could mean the phenomenon quite different from each other – the differences was shown in this text. According to some researchers, the notion of “anthropology of literature” is still not the clear concept of literary analysis, but a kind of an interdisciplinary project with undefined boundaries.

Key words: anthropology, culture studies, literature, text, interdisciplinary research, narrative, communication practice.

References

1. *Antropologia Słowa, zagadnienia i wybór tekstów. Wiedza o kulturze.* Warszawa, 2003, 652 p.
2. Burzyńska A. Kariera narracji. O zwrocie narratystycznym w humanistyce. In: *Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze.* Warszawa, 2004, pp. 7–43.
3. Czaplik-Lityńska B. Coś więcej w literaturze niż literatura. In: *Antropologia kultury-antropologia literatury.* Katowice, 2007, pp. 27–38.
4. Godlewski G. Literatura i literatury. O kilku przesłankach możliwej a nawet koniecznej, lecz wciąż jeszcze nie istniejącej antropologii literatury. In: *Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze.* Warszawa, 2004, pp. 68–101.
5. Iser W. Czym jest antropologia literatury? Różnica między fikcjami wyjaśniającymi a odkrywającymi. *Teksty Drugie*, no. 5, 2006, pp. 11–35.
6. Kasperski E. Antropologia literatury. Podstawy teoretyczne. Projekt Michała Bachtina. In: *Antropologia kultury-antropologia literatury.* Katowice, 2007, pp. 54–71.
7. Kasperski E. *Świat człowieka : wstęp do antropologii literatury.* Warszawa, 2006, 494 p.
8. Kosowska E. O niektórych przesłankach uprawiania antropologii literatury. In: *Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze.* Warszawa, 2004, pp. 101–111.
9. Łebkowska A. Między antropologią literatury i antropologią literacką. *Teksty Drugie*, 2007, no. 6, pp. 9–24.
10. Łebkowska A. Granice narracji. In: *Narracja i tożsamość. Tom I: Narracje w kulturze.* Warszawa, 2004, pp. 28–43.
11. Markowski M. P. Antropologia i literatura. *Teksty Drugie*, 2007, no. 6, pp. 24–33.
12. Mitosek Z. *Teorie badań literackich.* Warszawa, 1995, 477 p.
13. Nycz R. Antropologia literatury – kulturowa teoria literatury-poetyka doświadczenia. *Teksty Drugie*, 2007, no. 6, pp. 34–49.
14. Rembowska-Pluciennik M. Poetyka i antropologia. In: *Antropologia kultury-antropologia literatury.* Katowice, 2007, pp. 90–98.

Suggested citation

Zambrzycka M. Antropologia literatury v pol's'komu literaturoznawstvi [Anthropology of literature in the polish literary studies]. *Pytannia literaturoznawstva*, 2013, no. 87, pp. 88–96. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 21.02.2013 р.